

“QUR’ONI KARIM”DAGI TEONIMLARINING SEMANTIK-FUNKSIONAL QIYOSIY TAHLILI

Narzullayeva Dिल्фуза Бафоевна,
Buxoro davlat universiteti, Xorijiy tillar fakulteti, Fransuz filologiyasi kafedrasida
o’qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada “Qur’oni Karim”da teonimlarining semantik-funksional qiyosiy tahlili o’rganildi. Muxtorxon Eshon Umarxo jayevning “Diniy atama va iboralarning qisqacha ommabop izohli lug’ati”da faol qo’llanadigan va xoslangan payg’ambarlar, farishtalar, valiyalar, anbiyolar, avliyolar, sahobalarning ismlari, Muhammad alayhissalom hayoti va faoliyati bilan bog’liq yaqinlarning nomlari maqola obyekti etib olindi.

Tayanch so’zlar: Onomastika, teonimiya, astroponim, zoonim, payg’ambar, deonim, lingvistik.

СЕМАНТИКО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ТЕОНИМОВ В «СВЯЩЕННОМ КОРАНЕ»

Нарзуллаева Дильфуза Бафоевна,
Бухарский государственный университет, Факультет иностранных языков,
Преподаватель кафедры французской филологии

Аннотация: В данной статье изучен семантико-функциональный сравнительный анализ теонимов в «Священном Коране». Имена пророков, ангелов, хранителей, пророков, святых, сподвижников, названия близких, связанных с жизнью и деятельностью Мухаммеда, которые активно используются и характеризуются в статье Мухтархана Эшона Умарходжаева «Краткий популярный аннотированный словарь религиозных терминов и выражений» получен объектом.

Ключевые слова: Ономастика, теонимия, астропоним, зооним, пророк, деоним, лингвистика.

SEMANTIC-FUNCTIONAL COMPARATIVE ANALYSIS OF THEONYMS IN THE “HOLY QURAN”

Narzullaeva Dिल्фуза Бафоевна,
Bukhara State University, Faculty of Foreign Languages, Teacher at the Department of
French Philology

Abstract: This article studies the semantic-functional comparative analysis of theonyms in the Holy Quran. The names of prophets, angels, guardians, prophets, saints, companions, names of relatives associated with the life and work of Muhammad, which are actively used and characterized in the article by Mukhtarkhan Eshon Umarchojaev “A short popular annotated dictionary of religious terms and expressions” were obtained by the object.

Key words: Onomastics, theonymy, astroponym, zoonym, prophet, deonym, linguistics.

Kirish. Rivojlanib borayotgan zamonaviy lingvistikada teonimlarni o’rganishning juda muhim ahamiyati bor. Teonimikaning kelib chiqishi qadim zamonlarga borib taqaladi. Bu borada O’zbekiston ilmi fanida hozirgacha alohida ilmiy tadqiqot olib borilmagan. Shu jihatdan kun tartibiga qo’yilayotgan mavzu o’ta dolzarb hisoblanadi. Ba’zi tadqiqotchilar teonimlarni onomastika tarkibida o’rganishgan. Onomastika, bu (yun. onomastike — nomlash, nom qo’yish san’ati) — tilshunoslikning bo’limi bo’lib, ismlarni, ularning paydo bo’lish va o’zgarish tarixini o’rganuvchi ma’lumotlar sandig’i hisoblanadi. G’.Salomov “Tarjima nazariyasi asoslari” darsligida «onomastika» terminini antroponimika ma’nosida qo’llaganini ko’rish mumkin.

Onomastikaning leksik tizimida teonimika alohida ajralib turadi. Teonim yunon tilidan (teo θεός — “Xudo” + nim- ὄνομα — “ism, nom”) olingan bo’lib, onomastika bilan bir qatorda ilohiyot va ilohiy nomlarning ma’nosini ifodalovchi so’zlarning mifonimik ko’rinishi

nazarga tutiladi. Tilshunoslikning onomastika bo'limi ismlar tizimini aniqlash va o'rganishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. Onomastika ismga xos asosiy tushunchalar, ularning tizimiy xususiyatlarini o'rganadi. Onomastikaning toponimiya, antroponimiya, oronimiya kabi yo'nalishlari bilan bog'liq masalalar B. Qilichevning "Onomastika" o'quv qo'llanmasida batafsil yoritilgan [11,7].

"Onomastika fani atoqli nomlarni olgan obyektlarning toifalariga ko'ra quyidagi leksik guruhlarga ajratiladi: antroponim – kishilarning atoqli nomlari (ismlari, familiyalari, ota ismlari, laqablari, taxalluslari), toponim – geografik obyektlarning atoqli nomlari, teonimiya – turli diniy tasavvurlar bo'yicha xudolar, ma'budlar, diniy-afsonaviy shaxs va mavjudotlarning nomlari, zoonim – hayvonlarga qo'yiladigan (shartli) atoqli nomlar, laqablar, kosmonim – fazoviy bo'shliq hududlari, galaktikalar, burjlar va boshqalarning ilmiy muomalada va xalq orasida tarqatgan nomlari, astroponim – ayrim osmon jismlari (planeta va yulduzlar) nomlarining majmuyini o'zida ifodalaydi. Bundan tashqari, onomastikaning yana bir qancha bo'lim (guruh)lari mavjud. Masalan, onomastikaning bir bo'limi realionimlar (avval va hozir mavjud bo'lgan obyektlarning nomlari) deb nomlansa, unga zid bo'lgan mifonimlar xayoliy to'qima obyektlarning nomlarini bildiradi. Zoonimika – hayvonlarga qo'yilgan (shartli) atoqli nomlarni; kosmonimika – fazoviy bo'shliq hududlari, galaktikalar, burjlar va boshqa ilmiy muomalada va xalq orasida tarqalgan fazoviy nomlarni, astronimika – ayrim osmon jismlari (planeta va yulduzlar)ning nomlarini o'rganadi".[1,20] Teonimika esa, turli diniy tasavvurlar bo'yicha ifodalangan ma'budlar, xudolar, payg'ambarlar, diniy-afsonaviy shaxs va mavjudotlarning nomlarini qamrab oladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. O'zbekistonda onomastika o'tgan asrning ikkinchi yarmidan rivojlana boshlagan sohalardan biri hisoblanib, uning negizidagi teonimlar ya'ni Alloh va ilohiy tushunchalarni bildiruvchi atoqli otlar ayni davrdan o'rganila boshlandi.[2,65] Professor Sh. Maxmaraimova "Hozirgi o'zbek adabiy tili" darsligida onomastik birliklarga keng to'xtalib, teonimik hodisani deonimlashuv hodisasi sifatida e'tirof etgan. Olima unda o'zga tildagi deonimlashuvdan ko'p holatlarda nom hosil bo'lishining referentativ asosiga ko'ra farq qilishini, ya'ni o'zbek tilidagi deonimlashgan birliklar kishilarning ichki va tashqi xarakter-xususiyatini aks ettiruvchi belgilar orqali yuzaga chiqishini va asosan, sifat turkumidagi so'zlarda namoyon bo'lishini ta'kidlaydi. [4,22] Ammo hosila nominativlarning barchasini ham lisoniy jihatdan turg'un deonimlar deb hisoblash to'g'ri emasligini, o'zbek tilida mavjud deonimlashgan nominativlar lisoniy qiymatdan ko'ra ko'proq nutq vaziyatiga mos okkazonal qo'llanish xususiyatiga ega ekanligini hamda onomastikaning mustaqil obyekti bo'la olmasligini e'tirof etadi. [3,21]

Muxtorxon eshon Umarxo'jayevning "Diniy atama va iboralarning qisqacha ommabop izohli lug'ati"da faol qo'llanadigan va xoslangan payg'ambarlar, farishtalar, valiylar, anbiyolar, avliyolar, sahobalarning ismlari, Muhammad alayhissalom hayoti va faoliyati bilan bog'liq joylarning nomlari keltirilgan. [6,70]

"Payg'ambar" so'zining lug'aviy ma'nosi (forschadan — xabar keltiruvchi, xabar yetkazuvchi) — xristianlik va islomda xudodan vahiy olgan va uni odamlarga yetkazgan shaxs. Xudo bilan uning bandalari o'rtasida vositachi, xudoning yerdagi vakili, elchisi hisoblanadi. Payg'ambarlar kelajakni biladigan, diniy va tarixiy voqealarni, inson taqdirini oldindan aytib beradigan shaxs sifatida tasavvur qilinadi.

Ma'lumki, «Qur'oni Karim 22 yil 2 oy 22 kun mobaynida Rasulullohga oyatlar holidanozil bo'lgan. Teonimlar payg'ambarlar nomi miqdori bilan ham bog'liq. Ular haqidagi eng ishonchli ma'lumot Ibn Murdavayhi Abu Zarr al-G'iforiy rivoyatida quyidagicha berilgan: "Ey Allohning Rasuli, payg'ambarlar qancha?" deb so'radim. U zot sollallohu alayhi vasallam: "Bir yuz yigirma to'rt mingta", dedilar. "Ey Allohning Rasuli, ulardan qanchasi rasullar?" dedim. "Uch yuz o'n uchtasi, ko'pchilik" dedilar. Demak, teonimlar miqdori ham bahs-munozaraga sabab bo'lishi mumkin. »[12]

Qur'oni Karimda payg'ambarlar bilan bog'liq qissalar, asosan, ibrat va isbot uchun keltiriladi. Unda zikr qilingan payg'ambarlarning o'ziga xos xususiyatlari e'tirof etiladi. Ularning ibratli hayoti musulmonchilikka da'vat va ibrat maktabi namunasi sifatida misoldir.

[8,57]

Qur'oni Karimda Sulaymon alayhissalomning vafotlaridan mustasno biron payg'ambarlarning vafoti haqida so'z yuritilmaydi. Chunki u zotning vafot etishlari bilan bog'liq voqea o'ziga xos hikmatga va ibratga munosib hisoblanadi. Shuningdek, payg'ambar alayhissalom Nuhning oila a'zolari – o'g'li Lut, alayhissalomning xotini, Ibrohim alayhissalom otasi va boshqa shaxslar bilan bog'liq hikoyatlardagi insonlarni teonimga misol qilib ko'rsatish mumkin.

Qur'onda Alloh taolo payg'ambarlarni ketma-ket yuborishining sababi, insoniyat to'g'ri yo'ldan qattiq adashganda, gunoh va nobakorlikka qulog'igacha ko'milib ketganda, o'sha to'planib qolgan muammolarni bir yo'la hal etish va tinchitish uchun payg'ambarlarni yuborganligi ta'kidlanadi. Nuh alayhissalom ham xuddi ana shundoq holatda payg'ambar bo'lganlar. O'sha paytda insoniyat hidoyat yo'lidan shu darajada adashgan ediki, uni Nuh alayhissalomdek ulug' payg'ambar to'qqiz yuz ellik yil da'vat qilishi ham foyda bermadi. Oxiri Nuh allayhissalom butun borliqda jonzodlarning xaloskori sifatida yuborildi. Ibrohim alayhissalom vaqtlariga ham odamzot qattiq adashgan edi. Undagi gunohlar oddiy gunohlar bo'lmay qolgan edi. O'sha paytda hamma yoqni but-sanam bosib ketgan edi, podshohlar xudolik da'vosini qildi va h-zo. [7,93]

Natijalar va muhokamalar. Qur'on va Hadisda payg'ambarlarning soni qat'iy ko'rsatilmagan. Ba'zi diniy manbalarda ular 124 mingta deyilgan. Qur'onda faqat Odam, Idris, Nuh, Hud, Solih, Ibrohim, Ismoil, Ishoq, Ya'qub, Yusuf, Lut, Ayyub, Zulkifl, Yunus, Muso, Horun, Shuayb, Ilyos, Alyasa, Dovud, Sulaymon, Zakariyo, Yahyo, Iso va Muhammad kabi suygan bandalar nomi zikr etilgan. Alloh elchilarining aksariyati nomi avvalgi dinniy muqaddas kitoblarda - Tavrot va Injilda ham qayd etilgan. Ulardan birinchisi Odam (as), oxirgisi Muhammad (s.a.v) sanaladi. Ular har qanday gunohlardan pok hisoblanadilar. Qur'onda Muhammad ismi 4 marta, Muso ismi 136 marta, Iso ismi 25 marta, Nuh ismi 43 marta nozil etilgan. Qur'onda hammasi bo'lib, 25 nafar ana shunday zotlar ismlari zikr qilingan. [5,58] (“As’ila val-ajviba” kitobidan. Muallif: Muhammad ibn Abi Bakr ibn Abdulqodir ar-Roziy, “Muxtorus-sihoh” muallifi.) Ular quyidagilar:

1.Odam alayhissalom	6.Ibrohim alayhissalom	11.Yusuf alayhissalom	16.Yunus alayhissalom	21.Zakariyo alayhissalom
2.Idris alayhissalom	7.Lut alayhissalom	12.Ayyub alayhissalom.	17.Dovud alayhissalom	22.Yahyo alayhissalom
3.Nuh alayhissalom	8.Ismoil alayhissalom.	13.Shuayb alayhissalom	18.Sulaymon alayhissalom	23.Zul-Kifl alayhissalom
4.Hud alayhissalom	9.Ishoq alayhissalom	14.Muso alayhissalom	19.Ilyos alayhissalom	24.Iyso alayhissalom.
5.Solih alayhissalom	10.Ya'qub alayhissalom	15.Horun alayhissalom	20.Al-Yasa' alayhissalom	25.Muhammad alayhissalom

Payg'ambarlar ismlari tavsifi quyidagicha:

- (آدم) Odam alayhissalom Ma'nosi: Yer, tuproq.
 (نوح) Nuh alayhissalom Ma'nosi: Hodiylar – hidoyatga chaqiruvchi.
 (إدریس) Idris alayhissalom (Birinchi bo'lib qalam bilan yozganlar. Alloh taolo bu zotni to'rtinchi osmonga ko'tarib qo'ygan) Ma'nosi: Asos soluvchi va bag'ishlovchi.
 (هود) Hud alayhissalom Ma'nosi: Rafiq – do'st. To'rt arab payg'ambar: Hud, Solih, Shuayb, Muhammad alayhissalatu vassalomlarning biri.
 (صالح) Solih alayhissalom Ma'nosi: Solih – salohiyatli.
 (لوط) Lut alayhissalom Ma'nosi: Berkinuvchi, yashirinuvchi.
 (إبراهيم) Ibrohim alayhissalom Ma'nosi: Ummatlar otasi.
 (إسرائيل) Isroil alayhissalom Ma'nosi: Alloh yo'lida qattiq jiddi jahd qiluvchi, Muhofaza qiluvchi Ingliz tilida: Israel Ibroniycha ismi: (يعقوب) yoki (يعقوب). Ma'nosi: Ergashuvchi, o'rinbosar bo'luvchi.
 (إسحق) Is'hoq alayhissalom Ma'nosi: Kuluvchi, hushchaqchaq. Farishtalar onasi Soraga xursandchilik xabarini berganlarida hayratda qolganidan qo'lini yuziga qo'yib kulib yubordi. Farzandli bo'lganida bu farzandim xabari kelganida kulgan edim, shuning uchun uni Is'hoq deb nomlagum dedi. Ismoil alayhissalomga ota bir, ona boshqa in.
 (إسمعیل) Ismoil alayhissalom Ma'nosi: Alloh qabul qildi. Hojar ona Safo va Marva orasida chanqog'ini bosish uchun suv izlab borib kelardi. Olti marotaba borib keldi. Suv topa olmadi. Yettinchi martada Alloh uning duosini ijobat qildi. Shunda: «Alloh duoyimni qabul qildi», dedi. Shukur tariqasida ham duoyu fig'onining qabul bo'lganidan esdalik bo'lib qolishi uchun farzandini Ismoil – Alloh qabul qildi deb nomladi.
 (يوسف) Yusuf alayhissalom Karimning o'g'li Karimning o'g'li Karimning o'g'li Karim. Yusuf ibn Yaqub ibn Is'hoq ibn Ibrohim alayhimussalom Ma'nosi: Alloh ziyoda qiladi. Haqiqatda qo'yilgan ismdan sohibiga nasiba bo'ladi deganlaridek, Alloh Yusuf alayhissalomning chiroyni va boshqa yaxshiliklarini ziyoda qilib berdi. Payg'ambarimiz unga butun go'zallikning yarmi berilgan deganlar.
 (یونس) Yunus alayhissalom. Iroqdagii Naynavo ahliga payg'ambar etib yuborilgan. Baliq qornida uch kechayu uch kunduz qolib ketgan. Ma'nosi: Kabutar. Ingliz tilida: Jonah
 (أيوب) Ayyub alayhissalom Ma'nosi: To'g'ri yo'lda yuruvchi.
 (شعيب) Shuayb alayhissalom Ma'nosi: Ustun bo'luvchi, ajralib turuvchi.
 (موسى) Muso alayhissalom Ma'nosi: Qutqaruvchi, xaloskor.
 (هارون) Horun alayhissalom Ma'nosi: quvvat joyi.
 (إلیاس) Ilyos alayhissalom Ma'nosi: Robb – mening Ilohim.
 (الیسع) Alyasa' alayhissalom Ma'nosi: Parvardigor – mening xaloskorim.
 (ذي الكفل) Zulkifl alayhissalom Ma'nosi: Allohning quvvati.
 (داود) Dovud alayhissalom Ma'nosi: Mahbub, suyukli.
 (سليمان) Sulaymon alayhissalom Ma'nosi: Salom beruvchi.
 (عزیر) Uzayr alayhissalom Ma'nosi: Yordamlashuvchi.
 (دانیال) Doniyol alayhissalom Ma'nosi: Allohning qazosi, ya'ni hukmi.
 (زکریا) Zakariyo alayhissalom Ma'nosi: Allohning zikri, ya'ni zikr etuvchi.
 (یحیی) Yahyo alayhissalom Ma'nosi: Mehribon, yoqimli.
 (عیسی) Iso alayhissalom Ma'nosi: Alloh xalos etadi, qutqaradi.
 (محمد) Muhammad sollallohu alayhi vasallam Ma'nosi: To'xtovsiz maqtaluvchi.

Qur'on Karim tarkibidagi umumiy ma'lumotlarda ham quyidagi teonimlarni uchraydi:

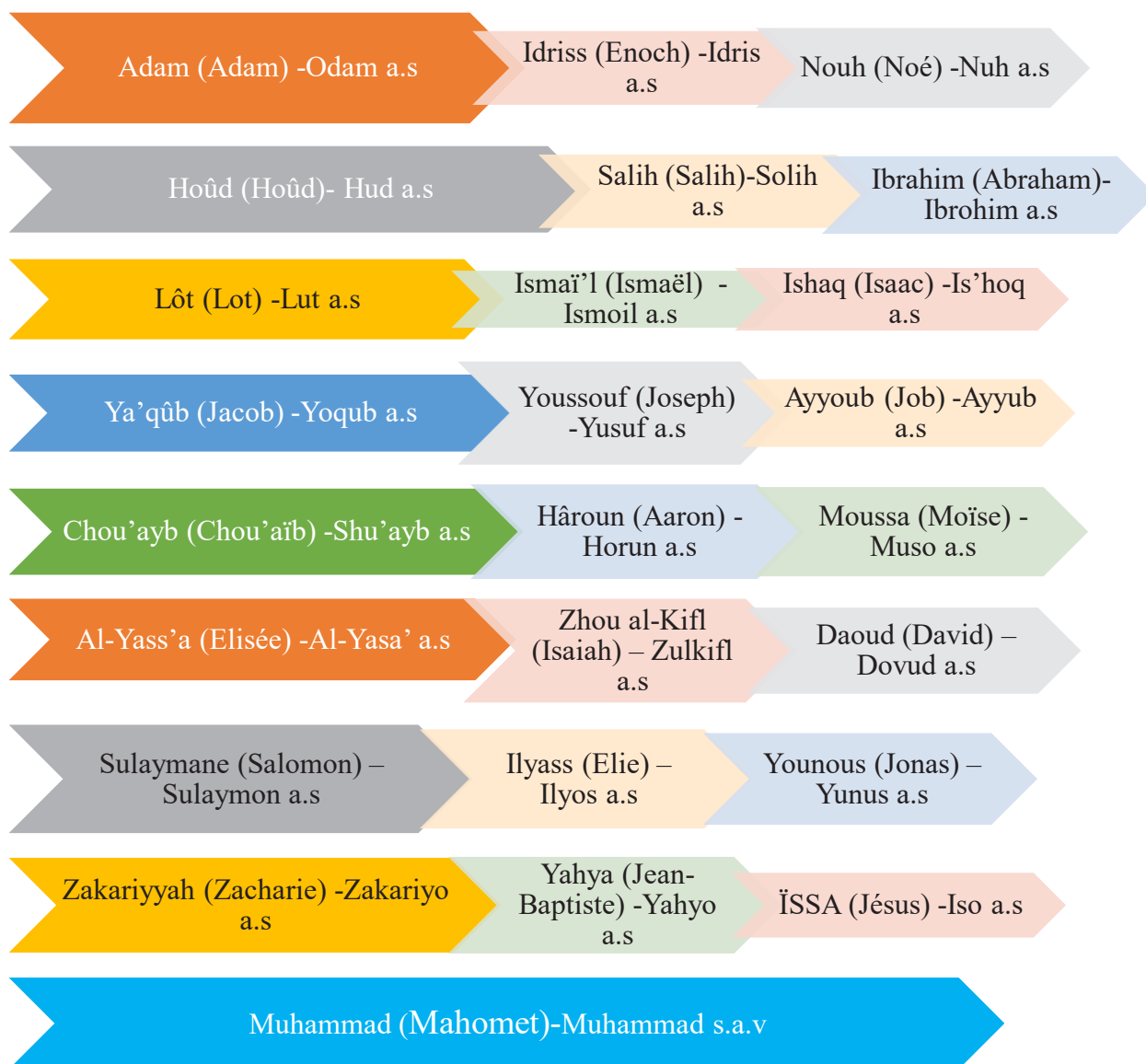
- 1 Qur'onning ismi Furqon
- 2 Qur'onning laqabi. Majid
- 3 Qur'onning tili. Arabiy
- 4 Qur'on nozil b'lgan yil. 611 milodiy yili
- 5 Qur'on nozil b'lgan oyi. Ramazon oyi
- 6 Qur'on nozil b'lgan kecha. Qadr kechasi
- 7 Qur'on nozil b'lgan joy. Makka hiro g'ori
- 8 Vahiyini yuborgan. Alloh Ta'olo
- 9 Vahiyini qabul qilgan. Muhammad Sallohu Alayhi Vasallam
- 10 Vahiy farishtasi. Jabroil Alayhi Salom
- 11 Birinchi nozil b'lgan oyat (قَالَ خِيَدًا أَكْبَرُ مِنْ إِبْرَاهِيمَ)
- 12 Oxirgi oyat. (أَنْ يَدْمَأْسُ إِلْمُكَلُ تُيَضَرُو يَتَمَّعْنَ عَنْ مُكَيْلٍ عِ تَمَمَّتْ أَوْ مَكْنِي دَمُكَلُ تَلْمُكُ أَمْوِيْلَا)
- 13 Birinchi nozil b'lgan sura. Muddassir surasi
- 14 Oxirgi nozil b'lgan sura. Nasr surasi
- 15 Eng buyuk sura. Baqara surasi
- 16 Eng kichkina sura. Kavsar surasi
- 17 Eng barakatli oyat. Oyatul kursi
- 18 Eng buyuk oyat. Baqara suraning 286 oyasi
- 19 Eng kichkina oyat. (نَأْتُمْ أَهْدُم)
- 20 Qur'onning onasi. Fotiha surasi
- 21 Qur'onni qalbi. Yosin surasi
- 22 Qur'onning kelini. Rahmon surasi

- 23 Qur'on hammasi. Bir mujallad
- 24 Nozil bulgan muddat. 23 yilda
- 25 Qur'on necha juz. 30 juz
- 26 Qur'onning suralari. 114 ta
- 27 Qur'onning hizbi. 120 hizb
- 28 Qur'onning oyati. 6236 = 6666
- 29 Qur'onning sajdalari. 14 sajda
- 30 Qur'onning ruku'lari. 540 ta

Asrlar davomida payg'ambarlar tarixi diniy-irfoniy jihatdan o'rganilib kelingan. Ammo kongnitiv lingvistik jihatdan yondashilmagan. [9,53] Keyingi vaqtlarda "Qur'oni Karim"ning suralarida payg'ambarlar hayoti va ularning tavsiflari alohida keltirilgan. Masalan: «Albatta, Alloh Odam va Nuhni hamda Ibrohim va Imron avlodlarini olamlar uzra (payg'ambarlik uchun) tanladi». (Oli Imron, 33.)

«Ba'zi payg'ambarlar haqida ilgari qissalarni bayon etgan edik. Ba'zi payg'ambarlar qissalarini esa aytganimiz yo'q». (Niso, 164.)

Qur'on kitobi ko'p tillarga tarjima qilinmoqda. Biz uning fransuz tilidagi variantini ikki tilda muqoisa qildik:



Xulosa. Qur'oni Karim, haqiqatan ham butun olamning "Yaratguvchisi", "Rabbisi", "Parvardigor" – Allohndan kelgan ilohiy ko'rsatmalar majmuidir. Allohni to'qsan to'qiz nom

bilan e'tirof etish teonimlar miqdorini oshiradi. Qur'onda va uning atrofida zikr etilgan payg'ambarlar no^mlari esa, teonim so'zlarning cheksiz ekanligini isbotlaydi. Qur'oni Karimni tilshunoslik nuqtai nazaridan tadqiq qilishdan maqsad, payg'ambarimiz Muhammad sallalohu alayhi vasallam, u kishining qarindoshlari, zabjalari, farzandlari va u kishini ko'rgan anbiyoyu avliyolar nomi ham teonimlar tizimiga kiritilishini maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Zero, Yangi O'zbekiston sharoitida din erkinligiga alohida e'tibor qaratilmoqda va avliyolar nomi ham ulug'lanmoqda. Teonimlar inson tafakkuriga singib, diniy qarashlarga munosabatlar o'zgarib bormoqda. Qur'oni Karim matnlarida uchraydigan semantik-funksional shakllangan nutqiy hosilalar zaminida ham teonimlar muhim o'rin tutganligi va ularning kongnitiv lingvistik xususiyatlari borligi ko'zga tashlanmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Qur'oni Karimda diniy matnlarga xos bo'lgan payg'ambarlar nomlarining semantik-funksional ahamiyat kasb etishini bilish tilshunoslik fani uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

Bobokalonov R. R. (2022). Концепция теолингвистика. а. анализ рамки «христианства» theonema во французском производстве острова пингвинг. Центр научных публикаций (buxdu.Uz), 20(20). извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/7687

Bobokalonov R. R. Новербал мулоқот воситаларининг психонейролингвистик ва лингвокултурологик талқини, Центр научных публикаций (buxdu.uz): Том 2 № 2 (2020): Maqola va tezislar (buxdu.uz)

Bobokalonov R. R., Достижения узбекских ученых в области лингвистики текста на основе научных результатов в мировой лингвистике, Центр научных публикаций (buxdu.uz): Том 21 № 21 (2022): Статьи и тезисы (buxdu.uz)

Махмараймова Sh. Hozirgi o'zbek tili. Leksikologiya. -T.: FIRDAVS-SHOH. 2021.

Muhammad ibn Abi Bakr ibn Abdulqodir ar-Roziy. "As'ila val-ajviba" kitobi. <https://beproclub.com.pl/quroni-karim-kitob-o-zbek-tilida/>

Muxtorxon Eshon Umarxo'jayev. Diniy atama va iboralar. Qisqacha ommabop izohli lug'at. – Toshkent: G'ofur G'ulom nashriyoti, 2016. 43-61-70-betlar

Nuriddinova R. O'zbek teonimlari xususida « Adabiyot gulshani» Navoiy, 2004.2-qism. --B. 91-93

Narzoullaeva D. B. «THÉOLINGUISTIQUE-UNE TENTATIVE DE VULGARISATION DU TERME. Innovative development in educational activities, 2 (6), 58–63.» (2023).

Narzullaeva D. B. «Developing the communication competence of french-speaking students through dialogues in the development of oral speech.» *Involta Scientific Journal* 1.10 (2022): 53-57.

Narzullayeva, D. B. «“Qur'oni Karim”da ruhiy holatni belgilovchi nutqiy konfiguratsiyalar.» центр научных публикаций (buxdu. uz) 35.35 (2023).

Qilichev B. E. “Onomastika” [Matn] : o'quv qo'llanma – Buxoro: 2023. –7 bet. ISBN 978-9943-9203-3-0

<https://kh-davron.uz/kutubxona/islomiy-adabiyot/shayx-muhammad-sodiq-muhammad-yusuf-quroni-karim-va-ramazon-haqida.html>